

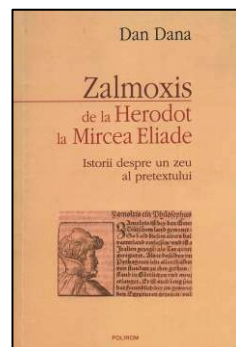
Dan Dana, *Zalmoxis de la Herodot la Mircea Eliade. Istorii despre un zeu al pretextului*, Editura Polirom, Iași, 2008, 486 p.

Volumul, prefațat de către Zoe Petre și apărut într-o excelentă prezentare grafică, reprezintă varianta condensată a tezei de doctorat a autorului, *Enjeux et controverses auteurs du mythe de Zalmoxis*, realizată sub conducerea doamnei profesor Zoe Petre și a domnului Francois Hartog. Teza a fost susținută în anul 2005 la „Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales” de la Paris.

Menționăm de la bun început că a recenza o astfel de carte, nu este deloc un demers facil - caracterul exhaustiv al cărții și pretenția de inovație, anunțate încă din prefața semnată de coordonatorul tezei, doamna Zoe Petre, necesită de la bun început o cunoașterea temeinică atât a istoriografiei, cât și a izvoarelor scrise aferente subiectului tratat.

Volumul este structurat în nouă capitole, la care se mai adaugă două liste de abrevieri, o bibliografie voluminoasă, un binevenit index de nume, și trei secțiuni introductive: astfel, pe lângă prefața semnată de doamna Zoe Petre, mai există un cuvânt înainte al autorului și o introducere propriu-zisă, aici fiind cuprinse o parte din ideile principale ce urmează a fi dezbătute pe larg în cuprinsul lucrării. Autorul menționează încă de la început, că prin acest demers nu își propune să promoveze o nouă teorie privitoare la caracterul și natura lui Zalmoxis - fapt de importanță secundară în demersul său - ci să realizeze o analiză contextuală a imaginilor și utilizărilor sale multiple de-a lungul timpului, într-un demers investigativ menit să reconstituie în primul rând istoria culturală a acestui celebru personaj.

Primul capitol al cărții (paginile 31-134) este dedicat „legendei” lui Zalmoxis (în fapt, imaginii acestuia) în spațiul grec. Chiar din debut, autorul menționează clar poziția sa în ceea ce privește paradigmele interpretative propuse până acum pentru aceste texte: doar Herodot pare să fi deținut informații despre credințele și ritualurile getice, textul său fiind cel care va da naștere personajului (și *topos*-ului) în literatura greacă. Prin această răsturnare a demersului metodologic (generată de punerea în față a concluziei și, apoi, de restrângerea bazei argumentative la elementele care o deservesc), sunt analizate atât textul herodotean propriu-zis, cât și întregul corpus de izvoare grecești ulterioare: astfel, descântecul zalmoxienc, ca și medicul trac evocat în dialogul „Charmides”, sunt, în opinia autorului, parte a unei ficțiuni platoniciene, iar Zalmoxis este fie un obscur personaj al „romanului lui Pitagora”, fie un prototip al „bunului barbar” - toate aceste ipostaze fiind circumscrise de autor fenomenului alterității.

În opinia noastră, deși, fără îndoială, modelul interpretativ este deosebit de atractiv, supraevaluarea și exclusivismul metodei sunt de natură să distorsioneze în bună măsură datele problemei. Ca să dăm un singur exemplu, este impropriu să susținem că Platon îl copiază pe Herodot, pentru simplul fapt că primul spune altceva decât al doilea: practic, singurul element comun dintre textele celor doi autori antici fiind numele personajului. Faptul că ambele contexte literare sunt considerate rezultat al ficțiunii literare (ceea ce rămâne de demonstrat) nu schimbă cu nimic datele problemei, iar consecințele acestei erori de metodă se probează și în citarea medicului trac ca „erou fictiv”, când, în realitate, el este un „erou generic”: existența unor medici traci, care profesau în lumea mediteraneană, este atestată istoric chiar în contemporaneitatea lui Socrate și Platon.

Capitolul II, *Un nume, mai multe imagini* (paginile 135-166), își propune să răspundă la o serie de întrebări privitoare la locul lui Zalmoxis în cadrul tradiției grecești despre înțelepții barbari, dar și în ecourile mai târzii, din tradiția bizantină. Parte din ideile dezbătute în capitolul anterior sunt reluate și dezvoltate. Zalmoxis este privit în multiplele ipostaze reținute de izvoare: pitagorician, legislator, filozof, șarlatan, iar prin acestea, ca un personaj al imaginarului grec.

Fără îndoială, un asemenea demers este fertil (o dovedește chiar lucrarea în discuție); avem însă a-i reproșa autorului faptul că supraevaluează această perspectivă, ignorând cu totul faptul că în spatele imaginii analizate stă un personaj – fictiv ori real (prezintă mai puțină importanță acum) – care, în mod evident, nu aparține universului cultural grecesc.

Capitolul III, intitulat *Iordanes și lungă sa tradiție medievală* (paginile 167 - 182), reprezintă, în opinia noastră, unul dintre cele mai interesante și mai reușite capitole ale cărții, în care autorul abordează curajos și dezinvolt o serie de aspecte pe care, la prima vedere, istoriografia românească le-a neglijat. În fapt, atari abordări au fost suficient de frecvente în eseistica anilor '70-'80, mai ales în literatura exilului, direct interesată în recuperarea unei tradiții medievale de o atât de mare bogăție. Filonul pe care-l urmează, aici, Dan Dana, este cel „regal”: transferul de elemente cultural-istorice pe care Iordanes și sursele acestuia (printre care la loc de cinste se numără Casiodor) îl face de la geți și goți, „confuzie” ce contribuie major la difuzarea mitului zalmoxian în Europa Occidentală - Zalmoxis fiind încorporat tradițiilor istorice și culturale ale spațiului germano-scandinav, dar și hispanic. Subiectul este, fără îndoială, mult mai generos, iar faptul că autorul se rezumă la inventarierea factuală poate fi privit ca o scădere calitativă.

Capitolul IV (paginile 183-220), cel puțin la fel de interesant ca și cel precedent, este dedicat imaginii personajului în zorii epocii moderne, și, cum era firesc, continuă periplul istoriografic european început anterior. Geții, dacii și Zalmoxis, pătrund în această perioadă în istoriografia suedeză, poloneză și chiar și în cea săsească, unde ajung să fie prezentați și integrați în miturile naționale originare, ca simboluri ale vechimii și, în cazul sașilor, ale continuității. În epocă

a circulat o întreagă literatură bazată pe istorii și genealogii pline de romantism, unde geții și dacii antici tind să fie asimilați și identificați fie ca o populație veche germanică, fie ca una slavă, aceste fapte fiind ilustrate de autor pe baza unei bibliografii foarte cuprinzătoare. Toate aceste realități, mai mult sau mai puțin cunoscute la noi în țară, arată un peisaj aflat într-un evident contrast cu ideile cronicarilor din Țările Române, care, privitor la originea poporului român, au susținut preponderent în această perioadă teza originii latine pure. Dan Dana nu se limitează însă doar la aspecte ce țin strict de domeniul istoric: menționi mai puțin cunoscute, aflate într-un număr destul de însemnat de documente ce tratează de regulă probleme de alchimie și magie, sunt scoase la iveală, prezentate și explicate prin perpetuarea în literatura medievală și renescentistă a Europei a imaginii de filozof și magician a lui Zalmoxis.

În capitolul V (paginile 221-254), Dan Dana, prezintă teoriile despre Zalmoxis apărute și difuzate mai ales în Occident de pe la mijlocul secolului al XIX-lea până la începutul secolului XX. Sunt prezentate pe larg contribuțiile filozofiei clasice germane, cele ale școlii istoriciste italiene dar și impactul diferitelor curente de gândire și maniere de interpretare a istoriei religiilor (și a istoriei în general) din epocă, insistându-se îndeosebi asupra felului în care acestea au influențat ipotezele și interpretările propuse.

Capitolul VI (paginile 255-292) este consacrat teoriilor recente despre Zalmoxis, unde sunt discutate ipotezele recente privitoare la religia getică, apărute îndeosebi în Occident. Autorul, discută interpretările prin cheie șamanică a lui Zalmoxis, dar și încercările de a explica religia getică aplicând asupra ei modelul interpretativ trifuncționalist, considerat de Dumezil ca fiind definitoriu popoarelor indo-europene. Un subcapitol distinct este dedicat tezelor propuse de Mircea Eliade, care sunt prezentate și dezbătute de autor într-o manieră foarte critică, în opinia noastră foarte puțin motivată, întrucât face abstracție de obiectivul de ansamblu ale sintezei lui Eliade: acela de a construi un tablou cuprinzător al fenomenului religiozității, în evoluție structural-fenomenologică, și nu de a da răspunsuri infailibile fiecărui caz în parte.

Poate cel mai controversat capitol al cărții este capitolul VII (paginile 293-412), intitulat sugestiv *Zalmoxis în România și Bulgaria: mirajul unei spiritualități exemplare*. Într-o manieră inspirată substanțial de scrierile lui Lucian Boia, Dan Dana analizează critic pozițiile istoriografiei române și bulgare încercând să deconstruiască limbajele folosite, atât prin căutarea și relevarea unor fisuri în interpretările propuse, cât mai ales, prin identificarea unor influențe externe subiective, de natură ideologică sau religioasă, al căror scop ultim ar fi fost integrarea religiei getice (și implicit a lui Zalmoxis) în cadrul discursului politic identitar. În acest context, teza originalității religiei getice, marcă definitorie a acestei tendințe, este pe bună dreptate înfierată de autor.

Tonul folosit cu precădere în acest capitol este unul justițiar și partizan, distinct față de cel din capitolele anterioare, asupra produselor istoriografice discutate, cât și asupra producătorilor lor, aplicându-se nu de puține ori sentințe și etichetări greu de încadrat în paradigma științifică, ce pretinde, printre altele,

obiectivitate și consecvență în utilizarea sistemelor de valori. De departe, cel mai atacat este Mircea Eliade, autorul folosind întreg arsenalul argumentativ utilizat de criticii marelui exeget. Nici fenomenul tracoman nu scapă analizei, acesta fiind tratat drept o prelungire a tezelor naționalist-autohtoniste dominante în perioada anilor '80 - în pofida faptului că originile fenomenului preced tezismul comunist cu mai bine de un secol și, mai ales, făcându-se abstracție de caracterul universal pe care-l au asemenea curente de valorizare cultural-identitară a unor elemente-simbol din trecutul fiecărei societăți. Lipsa de metodă în definirea și identificarea „tracomaniilor” conduce la rezultate cel puțin curioase, autori de discursuri vădit paraștiințifice precum Napoleon Săvescu ori Ion Pachie Tatomiurescu fiind puși alături de cercetători ca Dan Oltean sau Sorin Păligă ori de autori precum Victor Kernbach, care nu se pronunță în niciun fel asupra chestiunii zalmoxiene, rezumându-se să rețină, într-un dicționar de cultură generală, o teză curentă la momentul redactării.

Istoriografia bulgară, este la rândul ei analizată pe aceleași coordonate, promovarea tracilor la sud de Dunăre fiind privită cu un ochi foarte critic. Numele celebre ale arheologiei bulgare și ale tracologiei în particular, nu scapă de critici, vizat fiind mai ales Alexander Fol, ale cărui teze privitoare la religia tracilor și la orfism sunt aprig combătute.

Așa cum reiese din acest capitol, peisajul contemporan al prezenței lui Zalmoxis în istoriografia românească pare unul catastrofist, singurele excepții fiind însuși Dan Dana și, cu o oarecare nuanțare, profesorul Zoe Petre, or, în mod vădit, lucrurile nu stau nici pe departe astfel. Trebuie amintit, pentru a echilibra tabloul, că și în România și Bulgaria, dar și în alte spații, și înainte și după 1989, sute de cercetători au analizat subiectul, în lucrări de mai mari ori mai mici dimensiuni, din perspective diferite, dar care au ca numitor comun rigorea științifică.

Capitolul VIII, intitulat *Înapoi în Țara Geților* (paginile 417-434), propune o revenire la textul herodoteean, care este reanalizat, prin prisma fenomenului alterității, autorul reluând într-o formă sintetică ideile prezentate în primele două capitole. Textul în sine, cu toate neclaritățile sale, a produs în opinia autorului, o „neînțelegere productivă” care a dat naștere întregii pleiade de mențiuni și interpretări ale figurii lui Zalmoxis, atât în discursurile culturale antice, cât și în cele moderne.

În fine, ultimul capitol, IX (paginile 435-446), constituie un rezumat al întregului volum, în bună măsură cu caracter concluziv: Zalmoxis poate fi definit, în opinia autorului, ca un zeu al pretextului, de vreme ce el nu reprezintă decât un prilej pentru autorii care-l evocă, de a trata alte subiecte, mereu surprinzătoare.

Fără îndoială, avem de-a face cu un volum care, atât prin vastitatea sa, cât și prin maniera de abordare, reprezintă o binevenită contribuție într-o istoriografie românească destul de mult cantonată în formule consacrate, lipsite de risc. Acribia autorului, suportul bibliografic vast și variat, denotă, dincolo de orice discuții, o erudiție mai rar întâlnită, ce se reflectă adesea în desfășurarea, în

notele de subsol, a unor veritabile dueluri argumentaționale. Totuși, lucrarea suferă la rândul-i de limitări din categoria celor reproșate altora, în primul rând de ordin metodologic și interpretativ, dar și de stil personal, autorul fiind nu de puține ori prea categoric în pronunțarea unor sentințe sau în preluarea fără rezerve a unor critici formulate de alții, chiar și atunci când este vădită scoaterea din context a elementului incriminat.

În pofida acestor scăderi, la urma urmelor inevitabile într-un demers de asemenea dimensiuni (și pe care nu ne îndoim că, odată cu trecerea timpului, autorul însuși le va nuanța sau chiar abandona), cartea lui Dan Dana se prezintă ca una dintre cele mai valoroase sinteze istoriografice ale ultimei perioade – una care, cu sau fără voia autorului, va alimenta și mai mult tendința, firească oricărei culturi, de a valorifica simbolurile trecutului în discursuri identitare. Care vor avea, acum, și ștampila Școlii de Înalte Studii în Științe Sociale de la Paris.

Alexandru BERZOVAN

